

Taal- en Letterkunde, 10, blijkt dat de fragmenten gelezen moeten worden in de volgorde C (p. 185, kol. a - 188, kol. a), D (p. 286, kol. b - 287, kol. a), B (p. 320, kol. a - 323, kol. a) en A (p. 337, kol. b - 340, kol. a). De katernen waaruit de dubbelbladen B en A afkomstig zijn (in de editie Stracke het tweede en derde fragment), volgden in de codex onmiddellijk op elkaar. Opmerkelijk is in dit verband de letter *C* (met daarachter nog iets) in de rechterbenedenhoek van dubbelblad B, f. 1r° en de letter *D* in de rechterbenedenhoek van dubbelblad A, f. 1r°. Beide katernen waren samengesteld uit vier dubbelbladen.

Evenals cat. 4 en 7 konden de hier beschreven fragmenten teruggevonden worden in de doos *Hs. 413* van het Ruusbroecgenootschap. [H.K.]

D.A. STRACKE, *Perkamenten fragmenten*, Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde, 1928, p. 442-459. J. DESCHAMPS, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*, 2de herziene druk, Leiden, 1972, p. 230-233, nr. 84. *De Kartuizers en hun klooster te Zelem. Tentoonstelling ter gelegenheid van het negende eeuwfeest van de Orde 1084-1984*, o.l.v. F. Hendrickx, Diest, 1984, p. 94 en p. 198-201, nr. 25. H. KIENHORST & H. MULDER, *Middelnederlandse fragmenten van D.A. Stracke in de Bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap te Antwerpen*, Spiegel der Letteren, 35, 1993, p. 67-74, m.n. p. 71.

9. BEKNOPT LEVEN VAN JEZUS. Oost-Nederland, na het midden van de 15de eeuw.

Perkament, 75 bladzijden (18de à 19de-eeuwse paginanummering [3, 18-75] boven weggewerkte oudere paginering geschreven, op p. 2 in horizontale en verticale vakjes ingedeeld een tot dusver onbegrijpelijke getallencombinatie, tussen p. 4-20 moderne proef-paginering in potlood, p. 74-75 vertonen scheurtjes en gaatjes), 102 x 74 mm, bladspiegel 65 à 70 x 46 mm, één kolom, 18 à 20 regels; één hand (littera bastarda), op p. 75 trok een moderne hand de nagenoeg onleesbaar geworden letters na; her- en bijschrijvingen (zie b.v. de rode uitschrapingen op p. 5.12, 12.8, 15.18, 33.6-7, 71.6); versiering: zeven regels hoge groene begininitialia M (p. 4) in kader met langs binnen in de beide bovenhoeken twee eikels schuin rustend op de letterbenen en langs buiten boven en links afgezet met aan elkaar sluitende driehoekjes, in de marge boven en links van het kader een accolade van getande bladvormen, verder in de linkermarge en uitlopend in de ondermarge donkerblauwe en vaalbruine getande bladvormen soms eindigend op een bolletje, in de ondermarge een rozetje, afwisselend rode en blauwe lombarden één regel hoog, een opengewerkte rode buitentekstelijke I (p. 62) van tien regels hoog. Moderne band in donkerbruine gemarmerde perkaline met doorlopende schutbladen van vaal stijfelpapier (?) voor en achter.

UFSIA, *Ruusbroecgenootschap, hs. Neerl. 21*
(olim 152)

Dit Jezus-Leven, zonder titel en onderverdelingen overgeleverd (met uitzondering van één rubriek op p. 46: *Priemtijt*, toen Jezus door Pilatus naar Herodes werd gezonden), bestaat — volgens de indeling door D.A. Stracke s.j. bij de uitgave van dit handschrift gemaakt — uit 53, meestal kleine, stukjes die, alhoewel deze voornamelijk betrekking hebben op het levensverloop van Christus, ook Maria's betrokkenheid op elk ogenblik in het leven van haar

Zoon illustreren. Haar rol wordt beschreven bij zijn doopsel en vasten in de woestijn (p. 24-26), in zijn openbaar leven (p. 28), in de nacht van zijn lijden (p. 45-46), bij zijn veroordeling tot de kruisdood (p. 51), tijdens zijn kruisdraging (p. 52-53), bij haar ontmoeting met Joannes onder het kruis (p. 60-61), bij zijn kruisdood (p. 67), bij zijn kruisafneming en graflegging (p. 68-69), bij zijn eerste verschijning na de verrijzenis (p. 70-71) en, ten slotte, bij zijn hemelvaart (p. 73-74). Trouwens de inleidende hoofdstukjes zijn gewijd aan Maria's Onbevleete Ontvangenis (p. 4.1-15), Geboorte (p. 4.16-5.5), Opdracht in de Tempel (p. 5.6-6.3), en verder aan haar wijze van bidden tot God (p. 6.4-7.18), haar wijze van spreken met de mensen (p. 7.19-8.9) en haar deugdbeoefening (p. 8.10-10.10); terwijl het laatste kapittelje haar Tenhemelopneming (p. 74.5-75.17) beschrijft. Tussen de artikelen die handelen over het einde van Jezus' leven zijn gebedsmeditaties ingelast: de aanbidding van de gekruisigde Jezus of de vijf-wonden-passus (p. 55.4-59.13), de zeven woorden van Jezus aan het kruis (p. 59.14-63.2), de lofzang op het kruis (p. 65.5-68.8).

De auteur van dit Jezus-Leven, die we niet kennen, had niet zozeer de bedoeling om de gebeurtenissen in het breed uit te spinnen, maar eerder deze beknopt weer te geven en hierrond een sfeer te bewoorden waarin de lezer wordt meegevoerd — verder dan het geestelijk begrijpen op basis van verstandelijke, zintuiglijke en mediterende vermogens — naar een niveau van mystieke ervaring, waar deze als het ware op een werkdadige wijze samensmelt met het totale gebeuren, alsof dit zich *hic et nunc* afspeelt. Hierin onderkent pater Stracke — dit door tal van voorbeelden uit het traktaatje aantonende — een typisch franciscaanse wijze van vroomheidsbeleving, die haar wortels heeft in de *Meditationes Vitae Christi*, een aan Bonaventura, o.f.m. († 1274) toegeschreven traktaat, maar waarschijnlijk — zoals algemeen wordt beschouwd — ca. 1300 vervaardigd door een Italiaanse franciscaan, vermoedelijk Joannes de Caulibus uit het klooster van San Gimignano. Evenwel is er geen sprake van een woordelijke afhankelijkheid. Zelf vermeldt onze tekst Bonaventura met naam (*Want daer in verborghen wesende met bonaaventura en sal dij die viant niet vijnden*, p. 59.1-3) en ontleent hij aan het gedachtengoed van Bernardus van Clairvaux, o.cist. († 1153), die trouwens in de *Meditationes* regelmatig wordt aangehaald.

De *Meditationes* hebben een diepgaande invloed uitgeoefend op de middeleeuwse geestelijke auteurs, zoals op de prediker Joannes Brugman, o.f.m. († 1473) die o.m. de auteur is van *Ene devote oefeninge der kijnsheit, des middels ende des eyndes ons Heren Christi, na inholt des Evangelij vergadert*. Zijn Leven van Jezus schijnt veel overeenkomst te vertonen met een ander Jezus-Leven: vooral naar de vorm, bestaande uit vele korte artikels die aanvangen met Maria's geboorte en jeugd en eindigen met het Laatste Oordeel, en

waarvan slechts weinige aan Jezus' jeugd en openbaar leven en de meeste aan zijn lijden zijn gewijd. Het betreft *Ene alte devoeten sueten ende mynliken oeffeninge vanden oetmoedighen leven ende bitteren liden ons lieven Heren Jhesu Christi ende der hemelscher coningynne Marien, sijre lieuer moder*, onder welke titel een traktaat bekend is uit het begin der 16de eeuw, dat herkomstig is van de Windesheimse regularissen van het Maria- en Agnesklooster te Diepenveen en in 1854 deel uitmaakte van de verzameling van Baron van Rhemen. Buiten deze Overijsselse redactie kennen we nog twee andere versies: een Limburgse redactie uit het midden der 15de eeuw die in 1907 behoorde tot de persoonlijke bibliotheek van E.H. Hansen, rector te Rimburch (gemeente Ubach-over-Worms in Nederlands Limburg), en een Gelderse redactie van de late 15de eeuw, uit het bezit van de Windesheimse regularissen van het Hendrik Adamanshuis te Zutphen en heden bewaard in hs. Amsterdam, Bibliotheek der Gemeentelijke Universiteit, I G 27. Na vergelijking van taal en inhoud in enkele beginstukjes uit voornoemde versies (in de Limburgse en Overijsselse redactie betreft het Maria's ontvangenis en geboorte; in de Gelderse redactie betreft het een korte lofprijzing van Maria's deugdenleven), die W. Moll († 1879) en J.A.F. Kronenburg, c.ss.r († 1940) ter illustratie van hun uiteenzetting over middeleeuwse levens van Jezus en Maria publiceerden, met de overeenstemmende passussen uit het hier besproken handschrift moet men concluderen dat dit laatste ook van Oostnederlandse origine is. Bovendien mag men aannemelijk onderstellen dat, op grond van het feit dat alleszins twee der hoger vermelde redacties circuleerden in het Windesheimse zustermilieu, ons traktaatje ontstaan is in een of andere zuster-gemeenschap van de Moderne Devotie. In dit perspectief wint Strackes interpretatie van *O deuote ziele*, tot wie de auteur zich richt (p. 4.14), als een godgewijde bruid uit de kringen der devoten — buiten de context van de hierboven geschetste handschriftelijke traditie niet zó evident — aan bewijskracht. Algemeener kan men stellen dat de kernachtigheid en de bondigheid waarmee ons Jezus-Leven (artikelsgewijs) is opgebouwd, niet vreemd is aan deze beweging.

Nochtans is onze tekst in omvang niet gelijk aan deze der bovengenoemde redacties. Dit kan men gemakkelijk afleiden uit de beschrijvingen van het Diepenveense en Zutphense handschrift: hierin bedraagt het vergeleken Jezus-Leven resp. 153 bladen (306 bladzijden) in klein-8° en 151 bladen (302 bladzijden) in 12°. Daartegenover staat ons Jezus-Leven met zijn 75 pagina's, dat volgens J.M. Willeumier-Schalij alleszins in de versie van het Zutphense manuscript hier en daar met passages van latere datum werd uitgebreid.

Strackes datering van het hier behandelde handschrift kunnen we niet bijtrecken. Volgens hem "kan [het handschrift] opklimmen tot het laatste kwart der

XIVe eeuw", want "'n merkwaardige passus [p. 66.9-12], die evenals andere nog den riddertijd in 't geheugen roepen, [bewijst] de betrekkelijke oudheid van ons traktaatje". Deze uitspraak is niets meer dan een romantisch verlangen! In werkelijkheid, als men het schriftbeeld aandachtig onderzoekt, dateert het handschrift uit het midden en wellicht nog meer uit de tweede helft van de 15de eeuw. Het sluit aldus volkomen aan bij de parallelhandschriften die tussen het midden van de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw werden vervaardigd; trouwens in het licht van de tekstrelatie tot het Brugmanse Jezus-Leven heeft de door ons voorgestelde datering meer werkelijkheids-waarde.

Het handschrift draagt geen enkele aanduiding van herkomst of bezit. Pater Stracke weet alleen te vertellen dat het traktaatje hem in 1938/39 in ruil werd aangeboden door Frank Lateur (Stijn Streuvels, † 1969), die het dus in eigendom heeft gehad. "Wat baat het, zelfs zorgvuldig, handschriften, oude boeken, santjes enz. te bewaren, indien ze niets bijdragen tot de kennis en de verspreiding onzer oude godsdienstige cultuur? 'n Egoïstisch nu en dan eens bekijken, of laten zien, is toch à te bekrompen", citeert Stracke als 'voorbeeld' — door wie van beide geformuleerd? — uit een verloren document.

[F.H.]

W. MOLL, *Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen in de vijftiende eeuw, grootendeels volgens handschriften geschetst*, dl. 2, Amsterdam, 1854, p. 283-287. *Catalogus der handschriften [van de] Bibliotheek der Universiteit van Amsterdam*, dl. 2: *De handschriften der Stedelijke Bibliotheek met de latere aanwinsten*, bewerkt door M.B. MENDES DA COSTA, Amsterdam, 1902, p. 82, nr. 521. J.A.F. KRONENBURG, *Maria's heerlijkheid in Nederland: geschiedkundige schets van de vereering der H. Maagd in ons vaderland, van de eerste tijden tot op onze dagen*, dl. 5, Amsterdam, 1907, p. 83, 89-90. D.A. STRACKE, *Een beknopt Jesus' en Marialeven uit de XIVe eeuw*, *Ons Geestelijk Erf*, 14, 1940, p. 287-332. J.M. WILLEUMIER-SCHALIJ, *Onbekende handschriften van "Het Leven van Jezus" van Thomas à Kempis en nieuwe argumenten voor zijn auteurschap*, *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 92, 1976, p. 39.

10. REFTERLEZINGEN. Bisdom Kamerijk, reguliere kanunnikessen van Sint-Augustinus (Oostmalle?), einde 15de - begin 16de eeuw, midden 16de eeuw, 17de eeuw.

Perkament, 68 bladen (voor- en achterdekblad meegeteld, f. 2-4 en f. 66v°-67 blank), 158 x 112 mm, bladspiegel 113 x 80 mm, één kolom, 17 regels (f. 5r°-60v°), 24 regels op f. 61r°, 18 à 21 regels op f. 61v°-62r°, 17 à 18 regels op f. 62v°-66r° op de vol geschreven bladzijden; handen (zie *infra*); twee tot drie regels hoge rode en blauwe initialen, één tot twee regels hoge rode en blauwe lombarden, rood aangetrepte hoofdletters, rubrieken, representanten, cadellen, op f. 62r° een groteske (letter I waarvan dak- en voetstreep naar de binnemarge toe met elkaar verbonden zijn in de vorm van een een gezicht met scherpe neus). Donkerbruine kalfsleren renaissance-rolstempelband op houten platten (achterplaat beschadigd); twee verticale friezen, boven en onder gekruist door een horizontale fries, afwisselend versierd met medaillons van hoofden in profiel: mannenhoofden met kromme neus en puntbaard (of zeer scherpe kin?) en met hoofddekkel, en vrouwenhoofden met hoed en vooraan met uitstekend hoofdhaar; tussen de medaillons gesti-